

ЮНАЦЬКИЙ КНИГОЗБІР

БОРИС ГРІНЧЕНКО

О Л Е С Я

Оповідання з козацьких часів

Мінден 1948 — Бистриця

ЮНАЦЬКИЙ КНИГОЗБІР

3

БОРИС ГРІНЧЕНКО

О Л Е С Я

Оповідання з козацьких часів

Мінден 1948 — Бистриця

Друкарня «Бистриця» в Міндені

ОЛЕСЯ

То було давно, ще тоді, як Україну шарпали турки й татари, а українські гетьмани ходили з козацтвом бити ворогів.

Тоді на Волині було невеличке село. Вокруг нього були ліси. В селі жили прості люди, хлібороби. Якби не татари, то їм жити було б непогано. А то часто й густо набігали татари, грабували, а молодших брали в неволю і продавали рабами на тяжкі роботи туркам. Іноді гнали татари з України тисячі нещасних людей.

І тій слобідці довелося зазнати лиха, але, поки ще Бог боронив, тільки один раз. Вона заховалася в лісах і знайти її було нелегко.

Край слобідки стояла невеличка хатка. Коло неї пишався рясний садок. У садку гули бджоли, там була пасіка.

У тій хатці жив старий дід Данило. Колись він козакував, був у турецькій неволі, але визволився відтіля. Тепер він жив дома, пасічникував. Жінка його давно вмерла. Він прийняв до себе двоє сиріт: дівчину Олесю і хлопця-стрибунця Михайлика. Олеся була невеличка дівчина, років шістнадцяти.

Дід був щасливий з дітьми, і діти були щасливі з ним. Діти дуже любили, як дід балакав з ними. Він розказував їм про турецьку та татарську неволю. Бувало сидить дід у пасіці, робить щонебудь коло улика, або там граблі, чи що; і Михайлик теж

щось тут майструє і дівчина Олеся сидить тут із шиттям. Сонце сяє, пташки щебечуть, бджоли гудуть, а Михайлик:

— Розкажіть, дідусю, про турецьку неволю.

А дідусь:

— Та я вже розказував, ти ж чув.

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дідусю; так гарно слухати!

І дід починає оповідати, а діти слухають і очей не зведуть із нього. Олеся схилить чорняву голівоньку на руку, а Михайлик-стрибунець уже не стрибає, тільки теж сидить та слухає.

А дід розповідає, як був він у турецькій каторзі.

— Три роки був я у турецькій каторзі, прикований до місця. А каторга — то корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судину. А наші голі плечі раз-у-раз списували доглядачі нагаями та колючою червоною таволгою.

— І кров текла? — скрикнув Михайлик.

— Текла, — каже дід.

— Я б їх усіх побив, тих татар та турків проклятих! — гукне хлопець, стискаючи кулаки.

Олеся нічого не каже, тільки все її обличчя зблідне. А дід далі:

— Покалічено тоді мене добре. Як визволили мене козаки, нездатний я вже був козакувати. Вернувся я додому. Тут я ваших батьків пізнав: і твого, Олеся, і твого, Михайлику. Ви були сусіди, Михайлик був тоді ще дуже малий, років зо два йому було. А тобі, Олеся, років зо сім було й ти бігала

вже швиденько. Жили ви гарно. Коли нараз на, бігла татарва. Що тут казати? Відбивалися ми люто: та нічого не вдіяли. Село татари спалили, багато людей повбивали, багато в неволю забрали. Та дехто й утік. Оці то втікачі вернулися потім сюди та й знов тут побудувалися. Мене вдарено чимсь важким по голові; я й упав. Але я не вмер і вночі учутився. Дивлюся — місяць світить, видко. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожарині, а круг мене трупи-трупи... Прийшов ранок. Пішов я поміж трупами і знайшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матери. Тут і батько твій був з розрубаною головою.

— Прокляті! Ой, прокляті! — скрикує Михайлик.

— І твої тут батько й мати були, Олесю, мерзтві... А тебе вже я потім знайшов у лісі. Ти забігла якось туди. Ось і все.

Змовкне дід. Олеся сидить — не ворухнеться. У неї обличчя бліде, в очах палає вогонь. Дід гляне на неї та й похитає головою:

— Гай, гай! — каже. — Засмутив я тебе, моя ясочко. Але що ж робити? Без лиха не проживемо. Не журіться, діточки; ваші батьки полягли доброю смертю, Рідний Край боронючи. Кожна людина повинна боронити від усякого ворога свою рідну країну, не жаліючи свого життя.

— Еге, не жаліючи свого життя! — промовить дівчина тихо та й замислиться ще дужче.

Ото одного разу була неділя. Олеся з Михайликом лагодилися в ліс по ягоди, а дід казав:

— Глядіть, діточки, далі від багновища, а то лихо буде.

У лісі було величезне болото-багновище. Іноді, не знаючи, набреде на нього людина та й утоне. Дід і боявся, щоб з дітьми чого не було. Олеся каже:

— Не бійтеся, дідусю; хіба ми не знаємо?

А Михайлик-стрибунець і собі тоненьким голосочком:

— Авже ж знаємо!

Побрали діти глечики та й пішли. Дід довго дивився їм услід.

Михайлик каже:

— Олесю, сестричко, ходім аж на той бік!

Лісу не можна було перейти, бо ж болото там було серед нього. А обходити — далеко, верстов шість. Олеся каже:

— Але ж то далеко.

— Нічого! — каже Михайлик, — там ягід так багато! Ходім, голубонько!

Пішли. Не увійшли в ліс, а пішли по узліссі. З одного боку був височезний старий темний ліс, а з другого простягався степ. Дівчина й хлопець ішли швидко. Відійшли вже верстов на п'ять від дому, коли Михайлик скрикнув:

— Глянь, Олесю, що це таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люди. Вони були верхи. То були не наші люди. Острроверхі шапки маячили здалеку. Таких шапок наші не носять. Олеся багато чула дечого від діда. Вона пізнала тих людей. Ось-ось вони побачуть їх і забєруть. Олеся ухопила Михайлика за руку й мовчки потягла в кущі.

— Що таке? що таке? — питався Михайлик.

— Цить! Татари!

Михайлик так і занімів. Острах обняв його такий, що він і слова не міг вимовити. Олесья зза кущів бачила, як татари їхали просто на ліс, як поводили сюди й туди головами. То вони шукають, де слобода. Ще якийсь час і вони знайдуть її... Що тоді буде?...

Село запалять, людей повбивають... І дідуся вб'ють... Боже мій, треба бігти, треба сказати!... Але ж татари їдуть кіньми: доїдуть швидше, ніж вона добіжить. Як би вони тут загаялися... Та як же те зробити, як це їй зробити?

Бідне серденько Олесі мучилося. А татари підїздили все ближче та ближче... Вже видно погані обличчя. І відразу Олесья надумала...

Вона вхопила Михайлика за плече:

— Братіку, біжи лісом додому, скажи дідусеві, що їдуть татару! Чуєш?!

І потрусила хлопця за плече. Він немов прокинувся від того і глянув на дівчину.

— Біжи, а то дідуся вб'ють.

— А ти ж? — спитав хлопець.

Олесья штовхнула його, щоб біг, і каже:

— Я знаю сама, що зроблю, не бійся! Ніколи балакати — біжи!

Хлопець не думав довго. Він кинувся в ліс і побіг з усієї сили.

Олесья лишилася сама. Постояла ще кілька хвилин. Лице її було бліде. Але вона не боялася. Вийшла зза куща і пішла попід лісом зовсім не в той бік, де була її слобода. Йшла так, мов не бачила татар. Але татари її побачили. Кинулися до неї. Олесья

скрикнула і побігла що сили далі. Та бігла вона не довго. За хвилину татари наздогнали її, щось закричали, загукали й ухопили. Їх було чоловіка тридцять. Вони зупинилися й почали проміж себе балакати. А далі один високий прийшов до дівчини. Забалакав по-нашому, але так погано: що дівчина ледве зрозуміла, що він каже:

— Хороша дівчина! Хороша дівчина! Ми тобі нічого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам покажи, де тут слобода.

Олеся каже:

— За лісом. Оцей ліс пройти та й слобода на тім боці.

А татарин до неї:

— То ти нас проведи цим лісом, бо ми дороги не знаємо.

Олеся каже:

— Проведу!

А татарин знов:

— Та не одури, не тікай! А то, бачиш оце?

І він вийняв з піхви криву гостру шаблюку і луснув нею перед очима дівчини.

— Бачиш оце? Голову зрубаю!

Олеся каже:

— Бачу.

Олесі накиннули на шию аркан. Високий татарин узяв той аркан у руки, пустив дівчину поперед свого коня й каже:

— Веди!

Олеся повела. Але йшла зовсім не в той бік,

куди Михайлик побіг. Ще трохи обійшла ліс, тоді знайшла стежку, що бігла в ліс із степу, і пішла по ній. Татари їхали слідом за нею. Де далі ліс усе густішав: Олеся вела ворогів просто в середину лісу, де було болото. Вела й думала: »Чи добіг вже Михайлик додому? Чи сказав дідусеві? Ох, хоч би мені довше поводити бісурманів, поки він добіжить!«

Ішла тихо, іноді звертала на бік, тоді знов назад верталася. Татари сердилися, а високий кричав:

— Що ти плутаєш? Веди гарно, а то ось...

І показав рукою на шаблюку.

Дівчина казала:

— А ось зараз ліс кінчиться, там і слобода.

І веде далі. Ліс зробився, страшенно густий. Але ж Олеся добре його знала. Так часто ходила сюди по гриби та по ягоди. Вона знала, де болото. Невеличка смужка твердої землі вганялася у дряговіну. Олеся повела татар туди. За деревами болота не було видно. Вона вела їх аж до краю твердої землі й зупинилася. Навкруги було темно й пушта така, що тільки той, хто добре знав ліс, міг звідсіль вийти, не загрузши в болоті. Татари лісу не знали.

Високий татарин крикнув:

— Чого ж ти стала? Веди!

Дівчина повернулася до ворогів. На блідому обличчі палали в неї темні очі. Вона глянула ворогам в очі й тихо промовила:

— Далі не піду.

Татарин під'їхав аж до неї, показав їй нагая і вилаяв. Дівчина усміхнулася.

— Я не поведу вас далі, хоч би ви й убили мене.

Я вас, вороги, завела в цей ліс і ви певно не вилізете звідсіля.

У тій же хвилиці ніж блиснув у татарській руці й ударив дівчину в груди. Як билина підрізана впала вона додолу. Але ще не була мертва. Вона підняла ще руку.

— Кожний повинен Рідну Країну боронити! Знайте це, вороги!

Її головонька схилилася й чиста душа покинула тіло. Татарин плюнув на неї й усі вороги завернули назад.

А Михайлик тимчасом добіг додому. Він казав, що татар хто й зна скільки. Люди покидали все й повтікали в ліс. Дід Данило думав, що він там і Олесю знайде.

День просиділи люди в лісі. Потім їм не стало їди. Треба було вертатися. Другого дня післали одного парубка подивитися, що в селі. Парубок вернувся й сказав, що в селі все ціле. Люди зрозуміли, що татари їх обминули і вернулися додому. Але ж Олесі там не було. Дід Данило попросив кількох чоловіків і всі, озброївшись, гуртом пішли шукати її в лісі. Михайлик провів їх до місця, де він покинув Олесю. Тут знайшли татарські сліди. По тих слідах пройшли в лісову пущу. Довго йшли, аж поки побачили кілька татарських коней, що позагрузали в болоті; татар не було. Мабуть вони позлазили з коней та й потопилися в багні.

Дід Данило йшов попереду. Він перший побачив Олесю. Лежала мертва, з ножом у грудях. На шиї в неї був татарський аркан. Тут тільки зрозумів дід Данило й усі люди, що вона своєю смертю уря-

тувала рідне село. Зробили мари з гильок і понесли дороге тіло додому.

Другого дня ховали Олесю. Подруги-дівчата несли труну. В ній лежала Олеся убрана, як до вінця. На голові був вінок. Навкруг співали пташки, угорі сяло сонце. А вона лежала тиха, спокійна. Навіть здавалося, що на обличчі в неї сяла радість. Еге, їй можна було радіти!...

Ридаючи проводили її до холодної ями; ридаючи засипали землю. Не сам дід Данило плакав — плакали всі: і старі й малі, чоловіки й жінки і подруги-дівчата. Але, як кинули на могилку останню лопату землі, дід Данило підвів голову. Він уже більше не плакав. Обличчя його поважне. Він простяг руки над могилкою й сказав:

— Кожний повинен боронити свій Рідний Край, не жаліючи життя! Дай Боже всякому такої смерті.

ВИДАВНИЦТВО БИСТРИЦЯ

поручає слідуючі власні видання для дітей і юнаків:

ЮНАЦЬКИЙ КНИГОЗБІР:

1. Ірина Винницька: КАМ'ЯНА СОКИРА.
Оповідання з доісторичних часів. 1947. 59 ст. . . . 4.—
2. Аксель Мунте — Іван Франко: ВЕДМЕДІ.
Оповідання. 1948, 16 ст. 1.50
3. Борис Грінченко: ОЛЕСЯ. 1948, 12 ст. 1.—
4. Марко Вовчок: СТЕПОВИЙ ГІСТЬ.
Історичне оповідання. Друкується —.—

ДИТЯЧИЙ КНИГОЗБІР:

1. Брати Грімм: КАЗКИ. 1948. 16 ст. 1.—
2. Леся Українка: БІДА НАВЧИТЬ. Казка 1.—
3. Г. Х. Андерсен: КАЗКИ. Друкується —.—

Замовляти в українських книгарнях і у видавництвах:

БИСТРИЦЯ — (21 а) МІНДЕН